

A makroszövegtudományok szövegtudományai közül a *Szemiotikai szövegtan* 1–8. kötetében csaknem kizárólag az *irodalmi szövegek* tartományába sorolható kérdésekkel foglalkozó tanulmányokkal találkozunk. (Tekintettel az ismertetések nagy számára, az azokra való hivatkozásokról itt eltekintünk.)

Ez a tény nem meglepő, mert a szövegtan kérdéseivel elsősorban a '*nyelv és irodalom*' tematikája iránt érdeklődő kutatók foglalkoztak, s foglalkoznak mind a mai napig. Ennek az 'irodalmi szöveg'-centrikusságnak a folytatója a 9–11. kötetekből álló 'trilógia' is, amennyiben a multidiszciplináris szövegmegközelítés ezekben egy irodalmi szövegre irányul.

A szövegtan azonban, ahogy ezt újra és újra hangsúlyozzuk, meggyőződésünk szerint egy *valamennyi tudományterület* érdeklődésére igényt tartó diszciplína, minthogy a (multimediális) szövegek valamennyi tudományterületen központi szerepet játszanak: egyesekben úgy is, mint a szóban forgó tudományterület kutatási tárgyai, és valamennyiben, mint a kutatás eredményeit közvetítő kommunikátumok. E meggyőződés jegyében – a szövegtani kutatás eredményei széles körű alkalmazhatóságának demonstrálására – a *Szemiotikai szövegtan* tervezett további köteteit a tudományterületek széles spektruma kérdései vizsgálatának kívánjuk szentelni.

Irodalmi szövegek

CSÜRI KÁROLY: Lehetséges világok vizsgálata mint műértelmezés, *Szemiotikai szövegtan* 1. 35-44; BÉKÉSI IMRE – CSÜRI KÁROLY – NAGY L. JÁNOS – PETŐFI S. JÁNOS: Szövegtan, interpretáció, interdiszciplinaritás (Diskusszió), *Szemiotikai szövegtan* 1. 57-84; VASS LÁSZLÓ: Szimbolikus kontextualizáció és intertextualitás. Nagy László: *Inkarnáció ezüstben*, *Szemiotikai szövegtan* 2. 55-66; VASS LÁSZLÓ: Szupertextus, stílselemzés és -tipológia, *Szemiotikai szövegtan* 3. 69-77; PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: A versorganizáció anticipatorikus megközelítése, *Szemiotikai szövegtan* 3. 78-104; MARCELLO LA MATINA: Költői szövegek interpretálása: filológia, strukturalizmus, szemiotika, *Szemiotikai szövegtan* 4. 56-82; PETŐFI S. JÁNOS: A költészet grammatikájától a költészet szemiotikai textológiájáig, *Szemiotikai szövegtan* 4. 83-97; ALBERT SÁNDOR: Megjegyzések az ekvivalenciáról egy metafora fordításának ürügyén, *Szemiotikai szövegtan* 4. 115-124; FÓNAGY IVÁN: A költői kutatásról, *Szemiotikai szövegtan* 5. 77-118; SZIKORÁNÉ KOVÁCS ESZTER: Gondolatok a költői szövegről mint a szöveg sajátos válfajáról, valamint annak interpretációelméleti vonatkozásairól, *Szemiotikai szövegtan* 5. 219-224; WACHA IMRE: Az irodalmi mű szövegszerkezetének és a szöveg hangzásbeli jellemzőinek összefüggéseiről, a szöveg fonetikai szemléletéről. A prózai (elbeszélő) irodalmi mű és megszólaltatása. Áprily Lajos: A hiúz, *Szemiotikai szövegtan* 6. 35-80; KASS JÁNOS: Gondolatok a könyvillusztrációról, *Szemiotikai szövegtan* 7. 9-18; NAGY L. JÁNOS: Szembenéző kódexlapok kommentárokkal, *Szemiotikai szövegtan* 7. 19-28; VASS LÁSZLÓ: Textológiai kalauz az Esterházy-kalauzhoz, *Szemiotikai szövegtan* 7. 29-38; NYÉKI LAJOS: Balázs – Bartók „Kékszakállú”-ja – nyelvész szemmel, *Szemiotikai szö-*

vegtan 7. 39-50; PETŐFI S. JÁNOS – MARCELLO LA MATINA: Egy általános szemiotikai textológia centrális aspektusai, *Szemiotikai szövegtan* 7. 97-130; ALMÁSI ÉVA: Adalékok képversek kreatív-produktív megközelítéséhez, *Szemiotikai szövegtan* 7. 131-142; BENKES ZSUZSA: Példa egy illusztrált szöveg kreatív-produktív megközelítéséhez, *Szemiotikai szövegtan* 7. 143-156; ÁRPÁS KÁROLY: Egy verskompozíciós elvről. Kísérlet a verskompozíciós verstípusok rendszerezésére, *Szemiotikai szövegtan* 8. 89-114; TÓTH SZERGEJ – VASS LÁSZLÓ: Idegen nyelvű szövegek kreatív-produktív megközelítése. 1. Gyaakorlatok orosz nyelvű szövegekkel magyar nyelvi és szociokulturális háttérrel, *Szemiotikai szövegtan* 8. 127-144; PETŐFI S. JÁNOS: A hipertextuális irodalom a perszonál komputer elterjedt alkalmazásának korszakában, *Szemiotikai szövegtan* 8. 153-172.

Filozófiai szövegek

ALBERT SÁNDOR: Filozófiai szövegek fordítási kérdései, *Szemiotikai szövegtan* 6. 146-156.

Politikai/Társadalomtudományi szövegek

DÁNIEL ÁGNES: A személyközi kapcsolatok jellegének meghatározása. Hét kormányprogram szembeesítő vizsgálatának tapasztalatai, *Szemiotikai szövegtan* 6. 157-176.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY ÉS A KIS HERCEG

SZÁVAI JÁNOS

1. Antoine de Saint-Exupéry írói működése nem egészen két évtizedre terjed, a húszas évek közepétől 1944-ben bekövetkezett haláláig. Az életmű domináns eleme első pillantásra egy külsődleges szempont: Saint-Exupéryvel egy gyakorló pilóta jelenik meg az irodalomban, és számol be a szemtanú hitelességével az emberiség egy új kalandjáról, a repülésről.

Saint-Exupéry első publikált írása, az 1925-ös *L'Aviateur* (A pilóta) című elbeszélés ezen a területen jelöli ki a helyét, és hogy a korszak legjobb francia kiadója, Gaston Gallimard rögtön szerződést köt vele egy regényre, csakis pilóta mivoltának köszönhető. Az első, viszonylag szerény sikert hozó regény után, ez az 1929-es *Courrier Sud*, a Déli futárgép, a kiadó egy második regényre is leszerződik vele: ez lesz a *Vol du Nuit*, az Éjszakai repülés 1931-ben, amely viszont már elnyer egy irodalmi díjat, s komoly sikert hoz minden szempontból, szerzőnek és kiadónak egyaránt.

A húszas évei elején járó Saint-Exupéry egy unokanővére, Yvonne de Lestrangle révén került kapcsolatba a kor irodalmi elitjével, mely a Gallimard Kiadó és a Nouvelle Revue Française folyóirat körül csoportosult; először a regényíró és kritikus Jean Prévost karolta föl, később maga az irodalmi pápa, André Gide vette pártfogásába, s határozta meg karrierjét azzal, hogy előszót írt az *Éjszakai repülés*hez. A Gallimard Kiadó elkép-

zelése az volt, s ez az elképzelés végül is teljesen bevált, hogy bevezet és divatosá tesz egy új regénytípust, a repülési regényt. Mindezt a kiadót jellemző kettős megközelítéssel, az irodalmi igényesség és a közönségsiker egyidejűségével. A minta, mint az emlékezősekből tudni lehet, az irodalmi igényű kalandregény egy előző korszakra jellemző típusa, a tengeri regény. Mindenekelőtt feltehetőleg Joseph Conrad, akinek az életművét André Gide jól ismerte, de még inkább a franciáknál a századvégen és századfordulón nagyon népszerű Pierre Loti, számos ilyen típusú regény szerzője.

A két regénytípus között azonban, minden hasonlóság ellenére, van egy fontos különbség. A tengeri kalandregény egy ősi, az *Odüsszeia* mintájára visszamenő és soha meg nem szakadó hagyomány folytatása volt; ezzel szemben a repülési regény egy technikai lényegű újításnak is adósa, mert ha egyfelől az emberiség egyik ősi vágyának a megvalósulása is, másfelől viszont a gépet, mely e vágy megvalósulását lehetővé tette, a modern technikai civilizáció hozta létre. Az új kalandregény tehát valamiképpen összefüggésben van azokkal a század eleji irodalmi törekvésekkel, melyek a technikai civilizációt ünneplik.

Kétarcú tehát e tekintetben a Saint-Exupéry-féle irodalom: a modern technikai eszköz ugyanúgy a felfedezést szolgálja, mint a hagyományos eszközök szolgálták. A felfedezés tárgya (vagy célja) egyrészt a sivatag, ahol a pilóta-író több hónapot tölt el a húszas évek végén, s amely *A kis herceg*ben is megjelenik, vagy az a másik közeg, az az elem, a levegő (utóbb annak éjszakai változata), ahová a gép röptíti föl a pilótát.

A Saint-Exupéry-féle regénynek azonban nem ez az aspektusa a lényeges, hanem a másik: az ember találkozása és megmérkőzése az elemekkel, melyek nála a világ teljességét jelentik. Innét tekintve Saint-Exupéry hőseinek, Bernisnek vagy Fabiennek csak véletlen adottsága a pilótaság, lehetne valami más is. A neves kritikus, Pierre-Henri Simon Saint-Exupéryt ugyanabba a sorba helyezi, mint André Malraux-t, Jean-Paul Sartre-t és Albert Camus-t; felfogása szerint mindannyian olyan modern hősöket ábrázolnak regényeikben, akik a modern világ abszurditásával próbálnak megküzdeni.

Ha követjük ezt a gondolatmenetet, akkor Antoine de Saint-Exupéry felfogását leginkább a Malraux-éval rokoníthatjuk: regényhőseik egy új elit tagjaként, itt repülőként, ott hivatásos forradalmárként, küzdenek meg az élet értelmének vagy értelmetlenségének kérdéseivel, s igyekeznek nem elszenvedni, hanem alakítani a világot.

2. Saint-Exupéry egyik posztumusz kötetének az örökösök ezt a címet adták: *Un sens à la vie*, vagyis Értelmet, jelentést az életnek! A cím idézet egy Saint-Exupéry-levélből. Egy fiatalkori levélből, igaz, melynek gondolatmenete akármely hasonló korú fiatalemberé lehetne. De kétségtelen, hogy Antoine de Saint-Exupéry egész életét, mely két pólus, az írás és a repülőgép köre szerveződik, végigkíséri ez a kamaszos vagy gyermekes vágy, melyet a cím megjelöl, értelmet adni az életnek, a maga életének. Az írás ennél fogva egy idő után túllép az első évtized keretein, tárgyát és műfaját tekintve is: így születik meg *A kis herceg*, a *Citadelle* és még néhány más írás, levelek és nyílt levelek, cikkek stb., melyek utóbb az örökösök tevékenysége nyomán az életmű részeiként jelenhettek meg.

A harmincas évek közepétől kezdve jól érezhető Saint-Exupéry azon törekvése, hogy az irodalomban továbbléljen; szándéka szerint nem módosítás volna ez, hanem egy magasabb szintre lépés. Első eredménye ennek az új törekvésnek, hogy a repülést idéző írásai veszítenek fikcionális jellegükből, az *Éjszakai repülést* követő *Ember földje* már

nem regény, hanem inkább esszé. Ugyanakkor a lassan készülő *Citadelle*-ben, majd utána *A kis herceg*-ben az író már teljesen más módon próbál szólni a lét alapkérdéseiről. A változatok közül a *Citadelle* bibliai hangot üt meg, a Példabeszédek könyve vagy a Sirák könyve tónusát, *A kis herceg* pedig a 17. és 18. század divatos műfaját, a felnőtteknek szóló, irodalmi igénnyel megfogalmazott mese műfaját választja.

3. Antoine de Saint-Exupéry elképesztő népszerűségének egyik titka abban rejlik, hogy a közönség nem irodalmi írónak látja, vagyis olyanak, akinek minden leírt sorát maga az életút hitelesíti. A rendelkezésünkre álló dokumentumokból és tanúságokból kibontakozó kép valóban azt mutatja, hogy élet és mű Saint-Exupérynél elválaszthatatlan. Tanácstalansága és elveszettsége a világban és kora világában egyszerre egyéni tünet és kortünet. Az egyensúly helyreállításának számára egyetlen módja van: belép egy elit kasztba, a pilóták kasztjába. Amikor, ha ideiglenesen is, kikerül belőle, a nehezen kiküzdött egyensúly rögtön felborul.

Az elveszettség és a rákövetkező visszatalálás: a repülés, mint a siker, hoz még egy eredményt – ez az irodalomba érkezés, bejutása egy másik kasztba, a második siker. Saint-Exupéry úgy sejtí, hogy valamit megtalált, a Graalt vagy a bölcsek követét, ezt pedig feltétlenül és hamar tovább kell adnia, el kell mondania. Ezért irodalmi működésében az új kifejezési formák.

4. Mint számos más francia író (a nevesebbek közül említsük meg Saint-John Perse-t s André Bretont), Antoine de Saint-Exupéry is az Egyesült Államokban töltötte a háborús évek egy részét. Helyzetét megkönnyítette könyveinek roppant amerikai sikere, mely egyúttal anyagi siker is volt. Sokáig kereste helyét az Egyesült Államokban működő francia politikai erők és propagandisták között, akik már a háború utáni korszakra tekintettek, a majdani államformán és kormányformán dolgoztak, de nem mindig a legügyesebben. A gaullistákkal, akiknek később a történelem igazat adott, Saint-Exupéry hamar szembeke-rült. Propagandistaként is működött, s ugyanakkor látott neki *A kis herceg* írásának.

Szokása szerint hamar megvan a vázlatlalt s az alapeszmével, annál nehezebben halad a kidolgozással. Amerikai kiadónak dolgozik, mely szeretné az 1942-es karácsonyi könyvvásárra megjelentetni a saját rajzokkal teljessé váló könyvet, de az író lassan halad, s a megjelenésre csak 1943 márciusában kerül sor. Az első kiadás tehát az angol nyelvű fordítás, melyet csak a szerző halála után, 1945-ben követ az első francia nyelvű.

5. Az élet és az életmű alapos ismerői szerint *A kis herceg*-nek van egy olyan olvasata, amely teljességgel önéletrajzi jellegű. Eszerint a mese minden szereplője megfelel Saint-Exupéry élete egy-egy szereplőjének, minden helyszíne élete egy-egy helyszínének; a nevezetes, sokszor szállóigévé vált mondatok pedig üzenetek, feleségének, családtag-jainak, kéréseit nem teljesítő vagy éppen teljesítő ismerőseinek.

Ez az olvasat persze csak a bennfenteseké, és talán nem is annyira lényeges, hiszen *A kis herceg*-nek nagyon sok lehetséges olvasata létezik. Kettőt emelnék most ki, két mozzanatot, amelyek egyrészt önmagukban is rendkívül fontosak, mert összefüggenek az egészszel, másrészt arra mutatnak rá, milyen lényegi kérdéseket volt képes megragadni, a mese révén, Saint-Exupéry.

Az egyik a számokkal kapcsolatos rész. „Csak a felnőttek miatt meséltem el ezeket a részleteket a B-612-es kisbolygóról, és a számát is csak miattuk árultam el; a felnőttek ugyanis szeretik a számokat. Ha egy új barátunkról beszélünk nekik, sosem a lényeges

dolgok felől kérdezősködnék. Sosem azt kérdezik: »Milyen a hangja?« »Mik a kedves játéka?« »Szokott-e lepkét gyűjteni?« Ehelyett azt tudakolják: »Hány éves?« »Hány testvére van?« »Hány kiló?« »Mennyi jövedelme van a papájának?« És csak ezek után vélik úgy, hogy ismerik.” (18-20.)

Saint-Exupéry azt állítja itt tehát, hogy a számok nem a lényeket fejezik ki. Elsőre azt is hihetnénk, visszapillantva életrajzára, sikertelen felvételi vizsgáira, hogy a matematikával hadilábon állt hajdani diák szólal meg itt. Holott sokkal többről van szó. A szám: maga a modernség, a számok uralma egy olyan modern világ, amely helyett a kis herceg egy másféle világot akar.

Robert Musil 1906-ban megjelent regénye, a *Törless iskolaévei* (Die Verwirrungen des Zöglings Törless) egyik fő témája ugyanezt a kérdést érinti. Az ifjú Törless egyre kevésbé érti az őt körülvevő világot, s megoldhatatlan rejtély számára az imaginárius számok világa. A matematika ugyanis működik, minden levezethető és bizonyítható, mégsem képes átláthatóvá tenni azt a zavaros világot, amelyet Musil tizenhét éves hőse maga körül fölfedez. A szám tehát mindenható, csak éppen a lényeg marad teljesen idegen számára.

Jean-Marie Lustiger legújabb könyvében (*Devenez digne de la condition humaine*, Paris, 1995.), amely mai civilizációnk kérlelhetetlen kritikáját adja, ugyanezt a gondolatot fejti ki tételeken. A modern világ fétise a szám, mondja Párizs bíboros érseke, mindezt, különösen mióta a kommunikáció elérte mai fontosságát, a szám irányít s határoz meg. Minden matematizálható, és ma már nemcsak a pénzről van szó, mely minden emberi kapcsolatot áthat, de arról is, hogy a technika a képzeletet is uralmába keríti; az új világban eladandó az áru s el a politika, mindkét esetben a többség szerepe a döntő, az eredmény a valószínűségszámítással közelíthető meg, az pedig a matematizálható vágy manipulálásával. S minél nagyobb szerepet kap világunkban a szám, annál gyöngébb lábakon áll az etika.

A szám kérdéséből így bontható ki a modern kor alighanem legsúlyosabb problémája, mely *A kis herceg*ben is középpontban áll, az emberi kapcsolatok, a testvériség vagy szolidaritás kérdésköre.

6. A szekularizáció folyamata a múlt század végére egy sajátos modellel váltotta föl a hagyományos európai kulturális modellt: állam és egyház szétválasztása, liberalizmus, stabilitás és béke jellemzi ezt a korszakot. Az állandóság képzetét keltve a kortársakban, akikben annál erősebb sokkhatást keltett az első világháború, mely eltüntette azt az illúziót, mely szerint a haladás, a ráció egy civilizáltabb korszak felé vezet a történelmet. A húszas évek így a kudarcot vallott régi helyett egy új keresésének jegyében telnek. Saint-Exupéry is ennek a generációnak a tagja.

Az irodalom célját illetően a különböző korszakok különböző válaszokat adnak. A közelmúlt uralkodó felfogása szerint az irodalom funkciója a kérdésés, az, hogy megfelelően megfogalmazza a kor és az emberiség nagy kérdéseit. Saint-Exupéry munkássága nem felel meg ennek a sémának; ő felelni próbál a neki a kor által fölvetett kérdésekre. Ugyanúgy egyébként, mint a laikus szent figuráját megteremtő Albert Camus.

Ezért, hogy míg egyfelől legendássá válik figurája s irodalmi működése is, másfelől lenéznek, cserkészirodalomnak minősítik. A konferencia végén talán mód nyílik egy árnyaltabb, összefoglaló értékelésre. Addig is, hadd fejezzem be egy talán anekdotikus, de

nagyon jellegzetes történnel, mely arra mutat, hogy Saint-Exupéry presztízse és szerepe ma is mennyire jelentős.

Mostanában választják meg Párizsban Valéry Giscard d'Estaing utódját pártja, az UDF élén. Az egyik esélyes jelölt, François Léotard hat héttel ezelőtt egy Saint-Exupéry-idézettel indította kampányát. Civilizációnk beteg, mondotta, ezért új politikára van szükség, mely számot vet azzal, hogy a liberalizmus kemény követelményei mellett nélkülözhetetlen, ahogyan Saint-Exupéry mondta, „embertársaink megszeliítése”.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY AND *LE PETIT PRINCE*

JÁNOS SZÁVAI

The first Antoine de Saint-Exupéry seems to be a novelist who writes about his job: the fly. But his very ambition is other, he wants to find the „sens of the life”.

He is looking for new literary forms, one of these forms is the poetic tale. The Little Prince, written in the States in 1943 is a tale, but a tale which speaks about the essential problems of modernity: loneliness, the power of the numbers and solidarity.